Gemert Bezet - Gemert Bevrijd

Integratie WO-II in bredere lokale geschiedschrijving

Ad van den Oord

Wie de gids *Noord-Brabant en de Tweede Wereldoorlog* openslaat en de bijna 1500 artikelen en boeken over de oorlog aanschouwt, zal zich wellicht afvragen of in 1994 nieuwe lokale oorlogsboeken nog bestaansrecht hebben. Voor een aantal van de recent verschenen boeken is die vraag positief te beantwoorden omdat het gehanteerde perspectief en de inhoudelijke behandeling een dimensie toevoegen aan onderzoek met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog. En om maar met de deur in huis te vallen, *Gemert bezet - Gemert bevrijd*[1] is er één van. De auteur A. van de Kimmenade-Beekmans is er zich van bewust dat in de loop der jaren ruimtelijk en chronologisch een 'uitbreiding' van de oorlog heeft plaatsgevonden. In haar inleiding stelt ze dat we door moderne communicatiemiddelen constant getuige zijn van oorlogsgeweld in andere landen. Dat roept vragen op: hoe verging het onze (groot)ouders vijftig jaar geleden in een soortgelijke situatie? Hun ervaringen die met de expansie van het nationaal besef (Lou de Jongs *Koninkrijk* en TV-serie 'De Bezetting') al boven het lokale waren uitgetild, worden nu in een mondiaal perspectief geplaatst. Waren de meeste lokale geschiedwerken bij de veertigste herdenking van de bevrijding in 1984 nog opgebouwd rondom de strikte scheiding 'goed' en 'fout', een aantal recente lokale werken doorbreekt deze tweedeling. Te wijzen valt op recente studies van Jack Didden over Waalwijk, van Ad de Beer over Tilburg en van Theo Cuijpers e.a. over Oisterwijk. Hoewel de titel *Gemert bezet - Gemert bevrijd* past in het traditionele beeld van Lou de Jongs geschiedschrijving, en er ook voor wat betreft de literatuur vooral op De Jong gesteund wordt, laat Van de Kimmenade het oorlogsverhaal van Gemert niet beginnen in mei 1940 en eindigen in september 1944. De inhoudsopgave van het boek

laat zien dat aan de periode voor en na de bezetting meer dan de obligate twee pagina's aandacht besteed wordt. De militaire aspecten laat de auteur grotendeels buiten beschouwing omdat daar in het verleden al uitputtend onderzoek naar gedaan is.
Door de oorlog minder voor te stellen als een exceptioneel tijdvak, als een breukvlak, en meer de continuïteit met de jaren dertig en vijftig te benadrukken, kan de periode 1940-1944 beter ingepast worden in lokaal onderzoek naar elites, verzuiling, sociaal-economische ontwikkeling, de geslotenheid van de samenleving etc. In *Gemert bezet - Gemert bevrijd* zien we bijvoorbeeld dat geestelijkheid en burgerij, wanneer het gaat om contacten tussen vreemdelingen (soldaten) en Gemertse meisjes, geen wezenlijk onderscheid maken tussen Zuidlimburgse gemobiliseerden, Duitse soldaten en geallieerde bevrijders. Voor, in en na de oorlog is het motto: 'Liever breien dan vrijen'. Hun opvattingen over zedelijkheid, de gezagsrelatie ouders-kinderen en de maatschappelijke positie van jonge vrouwen stonden al ver voor de oorlog ter discussie. Frenckens kruistocht tegen Brabantse fabrieksmeisjes en hun hang naar werelds vertier dateerde al uit de jaren twintig. Van de Kimmenade merkt terecht op dat de Nederlandse Arbeidsdienst feitelijk geen opzienbarend nieuw idee was. Al in de jaren dertig ijverde men in katholieke kringen voor speciale werk- en opvoedingskampen voor jeugdige werklozen.
Ook toont Van de Kimmenade-Beekmans aan dat scheurtjes in de verzuilde samenleving al van voor de oorlog dateren. Zij memoreert de Actie Bouwman en Nationaal Front en stelt dat de economische malaise het stemgedrag ook in Gemert veranderde. Lambert van den Crommenakker, een man met communistische sympathieën, was een nieuwkomer in de Gemertse raad van 1939 met ruim 10% der stemmen. Een interessant gegeven. Zagen we in Brabant vooral (extreem-)rechtse lokale bewegingen de almacht van de RKSP betwistten (Zwart Front in Oisterwijk, Actie Bouwman in Noordoost-Brabant, 'RK Waterleidingpartij' in Tilburg en RK Arbeiderslijsten o.a. in Boxtel en Helmond), in Gemert slaagde Van den Crommenakker erin, dwars tegen de verzuiling, om via een lokale linkse lijst door te dringen tot de raad. Het lijkt me stug dat dergelijke ontwikkelingen alleen zijn terug te voeren tot een soort Verelendungsthese, zoals Van de Kimmenade stelt. De oppositie tegen de lokale politieke elite in Brabantse

dorpen was meer structureel van aard, een gevolg van de soms turbulente overgang van agrarische naar geïndustrialiseerde samenleving.
Zo hebben ook een aantal naoorlogse ontwikkelingen hun wortels in het interbellum. Gemert kende na de oorlog ook een Comité voor Maatschappelijke Wederopbouw. Deze katholiek-corporatistische organisaties in het bevrijde zuiden met als stuwende kracht de hoogleraar Cobbenhagen, steunden voor een belangrijk deel op reeds in de jaren twintig en dertig in katholieke kring ontwikkelde maatschappij-opvattingen. Van de Kimmenade stipt dergelijke zaken wel aan, maar nadere analyse blijft achterwege. Zij geeft echter wel degelijk een aanzet om gebeurtenissen in de oorlog te verklaren vanuit ontwikkelingen die reeds in het interbellum een aanvang namen en dat is volgens mij de meerwaarde van deze oorlogsstudie.
De gebeurtenissen in Gemert met o.a. de liquidatie van Landwachters en de duistere moord op Wintermans zouden genoeg ingrediënten bieden voor een spannend traditioneel oorlogsboek. Het is de verdienste van Van Kimmenade dat zij niet in die valkuil is getrapt. Uitermate overzichtelijk, bijna encyclopedisch, besteedt zij aan alle lokale aspecten van de oorlog aandacht. Dat leidt er vooral toe dat het dagelijks leven in vergelijking met andere lokale werken goed uit de verf komt. Vele interviews en een minitieus gebruik van het lokale archief dragen daar het hunne toe bij (waarbij ik me wel afvraag of er in de landelijke archiefinstellingen zoals het RIOD nu echt niks belangwekkends over Gemert te vinden was). Juist die gedetailleerdheid over het dagelijks leven maakt *Gemert bezet - Gemert bevrijd* tot een historisch werk dat gaat over levende mensen. Geen mythische helden en brute verraders, maar mensen van vlees en bloed, die in de lastige periode van bezetting hun handelen en denken telkens weer moesten aanpassen. Er wordt niet alleen gemarteld en geschoten, maar vooral gevoetbald, film gekeken en zwart gehandeld. De herkregen vrijheid in september 1944 betekende niet dat het dagelijks leven daarna minder problematisch verliep, integendeel zelfs. De NSB-burgemeester wordt niet beoordeeld op zijn partijboekje, evenmin als Rijksduitsers beoordeeld worden op hun nationaliteit. En dat is winst voor de lokale geschiedschrijving en verleent bovendien een therapeutische werking aan kinderen van NSB'ers en aan al diegenen die in de oorlog niet zo verschrikkelijk dapper waren. Soms klinkt er echter nog een echo van het klassieke 'goed' en 'fout' beeld door. De afdeling van de Nederlandse Unie wordt erg gemakkelijk het verzet

'ingepraat' waardoor maar liefst 1252 Gemertenaren (ongeveer 17% der bevolking) aan de 'goede' kant komen te staan. Ook heb ik mijn twijfels of zoveel mensen op voorspraak van de geestelijkheid hun abonnement op *De Zuidwillemsvaart* opzegden. Uit het proefschrift van R. Vos, *Niet voor publicatie* blijkt dat ook in Brabant tijdens de oorlog de oplage van de collaborerende kranten flink steeg. Van opzeggingen was nauwelijks sprake. Wat in de oorlog wel kon, maar spoedig daarna niet meer, was het lezen van niet-katholieke verzetsbladen zoals *De Waarheid* en *Trouw*. Net als in West-Brabant werkten blijkbaar in Gemert katholieken mee aan de verspreiding van het anti-revolutionaire blad *Trouw*.
De studie van Van de Kimmenade biedt een aanzet om de oorlogsperiode te integreren met het interbellum en de jaren vijftig waarin de nog relatief gesloten plattelandsgemeenschappen in het Brabantse zich enerzijds geconfronteerd zagen met oprukkende industrie, urbanisatie, bestuurlijke modernisering en andersdenkenden en anderzijds met een verzuild, defensief ingesteld katholicisme en een aan erosie blootstaande lokale identiteit. In Oisterwijk bracht de toneelschrijver Jan Vuijsters op de huldebogen ter ere van de bevrijding de tekst 'Edele Brabant, Were Di' aan. De naoorlogse waarnemend burgemeester van Gemert Stevens pleitte voor eendrachtige samenwerking ten behoeve van "ons dierbaar Brabant (...) zooals eens de ridders van het oude en schoone kasteel Gemert ter kruistocht gingen, de Turken versloegen en daardoor een voorbeeld werden voor de andere christenen". Een beter bewijs dat de oorlog voor de regionale identiteit en voor het politiek optreden van de toonaangevende Brabantse burgerij niet hèt breukvlak is geweest, is nauwelijks denkbaar.

1. Anny van de Kimmenade-Beekmans, *Gemert bezet - Gemert bevrijd 1940-1944. Hoe een Brabants dorp de oorlog doorkwam* (Gemert, 1994).

Noot van de redactie: Dr. Ad van den Oord uit Oisterwijk is de samensteller van: "Noord-Brabant in de Tweede Wereldoorlog. Een gids voor bronnen en literatuur" uitgegeven door de Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening, 1994.